

Климентова О. В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНИЙ РЕЗОНАНС У САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ

У статті аналізуються особливості вияву сугестії в рамках релігійного дискурсу. Розглядаються як вербальна сугестія в сакральних текстах, так і інші механізми цільового використання текстового матеріалу у маніпуляційних впливах.

Ключові слова: сакральний текст, вербальна сугестія, семантичний резонанс, механізми впливу, змінені стани свідомості

Здавна було відомо про високу сугестивну здатність сакральних текстів, тому дослідники прагнули з'ясувати механізми сугестивного впливу, розрізнити лінгвальні та паралінгвальні чинники дії, ієрархію внутрішніх зв'язків. Метою даної статті є розглянути особливості сугестивних впливів безпосередньо через сакральний текст або в ситуаціях з його використанням. Досягнення мети пов'язане з вирішенням наступних завдань: розмежувати та проаналізувати чинники сугестивного впливу, закладені у процеси трансляції та сприйняття тексту, виокремити з-поміж них лінгвальні та паралінгвальні, з'ясувати способи їх системної організації в межах релігійного дискурсу, їх роль у комплексі факторів полісенсорного впливу. Попри те що наявність сугестивного потенціалу в сакральних текстах визнається як богословами, так і науковцями, механізми його реалізації досліджені мало. Це зумовлює актуальність даної студії, що розвиває знання про лінгвістичне програмування поведінки людини (Мартинов 1994; Черепанова 1996; Співак 1996; Орел 2001; Желтухіна 2007; Слухай 2010 тощо). Лінгвістичні аспекти релігійного спілкування не залишались поза увагою як богословів, так і вітчизняних та зарубіжних учених (Топоров В. М., Верещагін Є. М., Мечковська Н. Б., Скаб М. С., Слухай Н. В. та ін.). У цілому засоби сугестивного впливу у християнській сакральній традиції мають полісенсорний характер, але вербальні механізми його реалізації на різних рівнях мови займають з-поміж них осібне місце. Зміст інформації, що її утримують сакральні тексти, попри величезні зміни в історичній ситуації, зберігає свою актуальність упродовж віків. Це стає можливим завдяки особливостям як сприйняття інформації, так і її презентації. Щодо пред'явлення сакральних смислів варто зазначити, що сугестивний спосіб передачі інформації закладався у сам процес їх створення. Про це у Біблії свідчив пророк Ісаїя: "Як дощ і сніг сходять з неба і туди не повертається, але напуває землю і робить її здатною родити і вирощувати, щоб вона давала насіння тому, хто сіє, і хліб тому, хто їсть, – так і слово Моє, яке виходить з уст Моїх, – воно не повертається до Мене марним, але виконує те, що Мені угодно, і звершує те, для чого Я послав його" [Іс. 55, с. 10-11]. Вибір сугестивної форми як базової у процесах трансляції сакральної інформації

глибоко мотивується особливостями психічної організації людини. Психіатрами було з'ясовано, що будь-яка людина має відкриту сугестивну парадигму. Це забезпечує можливість поступово змінювати внутрішню картину її світу, а за особливих умов навіть трансформувати її дуже швидко. Сутністю сугестивної парадигми є ядро особистості – образ “Я” у комплексі багатовимірних відношень із реаліями довкілля, тому фахівці з прикладної психіатрії стверджують, що “сугестивна парадигма є однією з основних формотвірних структур особистості” [10, с. 85]. Це визначає унікальну роль сугестії як засобу психічної трансформації. Вербальна сугестія задіяна у цих трансформаційних процесах разом з іншими видами сугестій, що реалізують себе в сакральних текстах. На наше переконання, особливості її вияву закорінені у систему функцій: фіксацію, кодифікацію, трансляцію, акумуляцію та трансформацію актуальних для конфесії смислів. Вони втілюються у формах, розрахованих на візуальне (фіксація, кодифікація), аудіальне (трансляція) та ментальне (акумуляція, трансформація) сприйняття. Кожна з цих форм, актуалізована можливостями певного каналу сприйняття, отримує своєрідну підтримку іншими презентаційними різновидами. Тобто, смисл має знакове втілення (графічне), що багаторазово підтримується і дублюється словом, образом, символом, звуком, запахом, ритуальною дією тощо. У такий спосіб утворюється система семантичних резонансів, що зберігають трансляційну здатність навіть за умови часткової втрати сугестивних форм. Так, сугестивними формами, розрахованими на візуальне сприйняття в сакральному тексті можуть виступати букви, їх акцентація через креативне зображення, акростих, кольорове тло, малюнки, вставлені слова чи фрази, образи тощо. Зрозуміло, що далеко не всі із зазначених форм сугестивного впливу можуть бути збереженими при перекладі тексту. Мабуть, без втрат можуть бути переданими лише малюнки, що можуть акцентувати як текст у цілому, так і окремі його сегменти. Такі малюнки у системі священних знань грали не декоративну роль, а сакрально-символічну. Це окрема система кодифікації. Так, одним із найдавніших символів християн було зображення риби, тому що букви грецького слова *ichthys* (риба) розглядались як акронім вислову *Jēsous Christos Theou Hyios Sōtēr*, “Ісус Христос, Бог Син, Спаситель” [7, с. 716]. На текстовому рівні йому відповідали різної модальності метафоричні й символічні образи риби, що потрапила у сіті: люди, що переживають скрутні часи або захоплені ворогами у полон; Божа кара, що спрямована на народ чи окрему людину; ті, хто повірив у Царство Небесне, що уподібнюється сітці; Ісус Христос закликав Своїх учнів стати “ловцями людей” [7, с. 716]. Таке багаторазове закріплення образу, що знаходився у тіні фонові інформації чи декодувався під час свідомої роботи з текстом, дозволяло йому увійти у мовну картину світу реципієнта й міцно закріпитися там. Це один із численних способів акумуляції інформації, що була зафіксована й кодифікована у сакральному тексті. Потрапивши в анали пам'яті, вона на рівні з усвідомлюваними

семантичними стимулами буде формувати психосемантичні структури, які безпосередньо впливають на поведінку людини, тобто, вже буде задіяна у трансформаційних процесах. Аналогічну до образних стимулів роль відіграють і вербальні стимули, обтяжені специфічною інформацією з високим коефіцієнтом значущості. Форми, що розраховані на слухове сприйняття написаного тексту – це спосіб виконання, інтонаційне чи логічне виділення слів (за рахунок анаколутів чи інверсій, пауз тощо), повтори звуків, слів, словосполучень, частин тексту, звукові метафори тощо. Так, ефекти акустичного сприйняття розкриваються у низці метафор, метою яких було донести до читача авторське уявлення про слухові образи смислів, що фіксувались у писемному варіанті тексту. Скажімо, в одній з притч Соломона [25, с. 20] збуджуюча, потужна дія пісень на вкрите кіркою серце порівнюється у найдавніших біблійних списках з дією оцту на селітру, яка супроводжується сильним шипучим ефектом [7, с. 739]. Але у Біблії українською мовою, що взорована на російський синодальний варіант, цей слуховий образ трансформується й адаптується до візуально-кінестетичного сприйняття – пісня діє, “що оцет на рану” [2, с. 660]. Інколи цей слуховий образ традицією закладався у зовнішню звукову підтримку: певні уривки з Писання мали відтворюватись під звуки труб [7, с. 638]. Найдавнішу звукову символіку передати у перекладі було неможливо, і ритмічний малюнок давньоєврейського біблійного тексту на сьогодні розкодований лише фрагментарно. У давніх греків існували і свій варіант звуко символізму, і своє розуміння ритму, що важко переноситься на інші мовні системи. Однак, окрім рівності ритмічних дискретів, існує ще й актуальне для різних мов їх динамічне сполучення: у слов'ян воно відмінне від греків. Тому і значна кількість механізмів аудіо-впливу мала створюватись богословами на рідномовному ґрунті у процесі богослужбової практики. Звукові та складові повтори мають рідномовний характер і не можуть бути автоматично перенесеними при перекладі тексту. Водночас звуки чи звукосполуки, що є релевантними із семантичними символами різної модальності у межах певної знакової системи, багаторазовим повторенням уже на рідномовному ґрунті можуть бути використаними як засіб формування резонансних ефектів, а отже, й сугестивного потенціалу тексту. Значне функціональне навантаження несуть ключові слова, повтори яких беруть участь у вербально-семантичних резонансах. Ключові слова вводяться у текст на паралінгвальних засадах (тобто зі “значеннєвих”, “інтенційних”, “допустових” причин), тому їх уникнути при перекладі неможливо, вони жорстко нав'язуються темою. Як було встановлено Верещагіним Є. М., саме ключові слова були відтворені Кирилом та Мефодієм за принципом спільності сем [4, с. 107] і тому повністю збережені у текстових формах, розрахованих на ментальне сприйняття. Водночас усі інші (тобто, залежні слова) обирались за принципом доповнення можливих (у слов'янському варіанті) для ключових слів словосполучень [4, с. 118]. Тому ці додаткові слова лише умовно можуть

бути визнані відповідними автентичному тексту. Власне на цьому рівні перекладачі послуговувались уже не мовою першоджерела, а мовною нормою, у межах якої має функціонувати перекладний аналог. Важливе зауваження полягає в тому, що перекладачами враховувався принцип наявності або відсутності грецького чи слов'янського денотату в межах культурного локусу. За умови виявлення релевантних культурних явищ залежні слова перекладались не за принципом спільності сем, а як поєднані зі слов'янським ключовим словом, водночас у разі відсутності таких зон перехрещення залежні слова перекладались так само, як і ключові слова, тобто за принципом спільності сем [4, с. 125]. Отже, усі нові для нехристиянського соціуму і важливі в межах доктрини поняття, що в оригінальних джерелах мали словарне чи словосполучне втілення, Кирилом і Мефодієм були збережені у лексико-семантичному наповненні перекладних аналогів. Тому можна зробити висновок, що всі вербально-семантичні резонанси, організовані на основі таких слів і словосполук, утримали сугестивний потенціал біблійних першоджерел й були успішно вкорінені у процеси психічної трансформації неофітів. До таких сугестивно спроможних вербальних одиниць вищих порядків, безперечно, належать ізоморфи. “За принципом ізоморфізму організовані всі змістоформи сакрального тексту, тому сприйняття однієї з них спричиняє резонанс з іншими, і це забезпечує дотичність реципієнта до холистичного простору культури і проявляє міру сугестивного впливу міфологічних і релігійних текстів, що складають релігійно-культурологічну традицію етносу” [6, с. 69]. До специфічних форм семантичних резонансів, організованих одиницями різних мовних рівнів, можна зарахувати й штучне накопичення інформації (дериваційні повтори, синонімічні, паралелізми, метафори, рецитація, алюзія тощо), на базі яких будуть утримуватись важливі смисли. Отже, є підстави стверджувати, що завдяки принципу семантичних резонансів і, зокрема, вербальних у межах системи одиниць різних рівнів мовної організації, що були як експліцитно, так і імпліцитно презентовані та задіяні у сугестіях на основі сакрального тексту, були зафіксовані, кодифіковані, трансльовані й акумульовані базові знання нової для слов'янського світу системи знань. Укорінені у сугестивну парадигму слов'янських народів, вони згодом спричинилися до процесів ментальної трансформації, що й до сьогодні залишаються чинними. Як з'ясувалось, дієвість сугестивної парадигми значно посилюють змінені стани свідомості, що їх здавна використовували в будь-якій релігії. Активація згаданих станів з метою релігійної експансії, що, зокрема, реалізувалась й у формі специфічної дидактичної чи психокоригуючої діяльності, була і залишається типовим явищем. Сугестія у змінених станах дозволяла нівелювати контролюючий і критикуючий вплив свідомості та забезпечити ефективну психотрансформацію. Згаданий процес поступових змін здійснюється у природних формах завдяки впливам середовища та виробленню адаптивних форм реагування. Якщо ж штучно змінювати

сугестивну парадигму, то з'являється можливість контролю над системою вірувань, переконань та уявлень її, зокрема, соматичними процесами. Сугестія у культових формах виступає як механізм релігійної експансії, що може використовуватись у більш жорстких чи більш толерантних формах. З огляду на це важливим є аспект зв'язку вербальної сугестії з різними видами психічних реакцій. Було з'ясовано, що, глибоко увійшовши в молитву, людина відсторонюється від травмуючої реальності. Під час молитовного акту мозок людини повертається до вібрацій, які властиві дитячому віку – до 2-х років. Такий вібраційний вплив дозволяє зруйнувати патологічні зв'язки у мозку та в організмі, що, безперечно, сприяє фізичному оздоровленню [9, с. 2000]. Ще В. М. Бехтерев помітив, посилаючись на Св. Письмо, що коли йдеться про дивовижні зцілення, то цілюща сила слова часто виявляє себе у формі навіювання, коли ж мовиться про самозцілення під впливом віри, то важливу роль грає самонавіювання, що виникає під дією відомої святині [3, с. 169]. Цілком особне місце серед трансляційних прийомів, що спричиняють змінені стани свідомості, займає синхронізація тексту з ритмом дихання, яку практикували у своїх духовних практиках християнські аскети-подвижники – ісихасти (від грец. *hesychia* – внутрішній спокій, мир, тиша, мовчання, усамітнення). Поєднання системи аскетичних вправ із рецитацією сакральних текстів дозволяє поступово, проте ефективно, впливати на психічні процеси й докорінно змінювати життєво важливі смисли й поведінкові реакції особистості. “Будь-який молитовний чин, а постійна молитва особливо, містить елемент багаторазової, тотожно повторюваної дії. У таке діяння необхідно привноситься ритм, і на ньому не може не позначатися те, що тілесне наше єство вже бере участь у цілій низці ритмів (біоритмів); і насамперед, не може не виявлятися присутність ритмів дихання й серця. Ігнорувати взаємодію ритмів (у будь-якому разі невідворотну) подвижники не вважали за потрібне; і навпаки, вони рано помітили, що врахування цієї взаємодії може бути корисним” [8, с. 104-105]. Проте на сьогодні така форма трансляції сакральних текстів, передана в усній традиції від учителя-ісихія учню-ченцю, практикується хіба що в окремих монастирських осередках на Афоні. Цікаво, що навіть за такої сакралізовано-ритмічної форми продукування тексту залишається місце для креативних підходів виконавця, коли зв'язок із диханням залишається у тіні, а мелодійне втілення актуалізується. Водночас текстове наповнення мелодійної матриці так само стає другорядним [5]. Основну роль при такій формі презентації сакральних текстів грає тіло виконавця, що може бути уподібненим до музичного інструмента з його здатністю народжувати досконалі звуки. У православ'ї існує своя традиція роботи з тілом, яка ґрунтується на дотриманні Божих заповідей і внутрішньому очищенні, що впливають на стан молитовника в цілому і, зокрема, якість духовного співу [5]. У святоотцівській літературі типові форми емоційного та ментального реагування на реалії світу називаються пристрастями. Їх системне виявлення

формує в тілі людини специфічні зони м'язового напруження, що виконують захисну роль і, безперечно, впливають на фізичні характеристики потоку повітря, що задіяний у процесі дихання. Тому параметри дихання ісихія, що формуються на фоні релаксованих, емоційно комфортних станів і повного передання себе на Божу волю, є цілком відмінними від середньо статистичних показників. Відомо, що навіть неусвідомлювані емоціогенні стимули та сугестії нерідко виступають у парі, дозволяють модулювати бажані емоційні чи фонові стани, суттєво розширюють межі дидактичних впливів. Здається, для розуміння феноменології даного явища будуть корисними аналогії з райхіанською тілесною терапією, за якою м'язи шиї та горла (місце утворення звуку) виділяються в окремий сегмент. Згідно із психотерапевтичними тілесними підходами, він доволі важливий, бо через нього проходить дуже багато енергії, що регулюється дихальним ритмом. У передній частині горла розміщуються м'язи, пов'язані з вираженням плачу, смутку та болю. Бічні м'язи пов'язані з утриманням або виявом гніву; м'язи у задній частині шиї мають відношення до страху [1, с. 63-64]. Усі згадані форми емоційного реагування в межах традиції наділяються потужним функціональним комплексом зі значним спектром конотацій – від каяття до Божественної благодаті й любові. Окрім того, грудний сегмент пов'язаний з диханням та серцем, а діафрагмальний – із диханням та контролем над емоціями. Через черевний сегмент відкривається доступ до місця зародження багатьох глибоких почуттів. Тому через звільнення згаданих зон тіла від напруження, що досягалось відмовою від “мирських” форм ментального та емоційного реагування, можна суттєво збільшити потік повітря, що через них проходить, формувати його акустичні характеристики, а отже й впливати на якість звуків, що продукуються молільником, моделювати їх зв'язок з емоціями та почуттями і через процес ритмізованого із диханням співу, енергетично-інформаційний за природою, змінювати енергетично-інформаційний стан слухачів. Отже, реалізація сугестій, актуальних для релігійного дискурсу, базується на функціях сакрального тексту, має системний характер, що позначається на процесах як трансляції, так і сприйняття тексту. Сакральні смисли зберігаються й передаються навіть за умови часткової втрати сугестивних форм завдяки семантичним резонансам – базовому принципу їх організації в тексті (ширше – в ритуалі). Вербальна сугестія взаємодіє з іншими типами сугестій в межах полісенсорного впливу. Ефективність сугестій у станах бадьорості забезпечується системою семантичних резонансів, що мають кількісні і часові параметри. Змінні стани свідомості дозволяють суттєво пришвидшити програмуючі процеси. На практиці зазвичай має місце поєднання сугестій, спрямованих на різні стани свідомості.

Л і т е р а т у р а :

1. *Аниша Л.* Диллон. Тантрические пульсации. От животных корней к духовному цветению. – СПб. : ИГ “Весь”, 2006. – 320 с.
2. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / в укр. пер. – К. : Видання Київської Патріархії УПЦ Київського Патріархату, 2009. – 1416 с.
3. *Бехтерев В. М.* Гипноз. – Д. : Сталкер, 1999. – 384 с.
4. *Верещагин Е. М.* Из истории возникновения первого литературного языка славян. Переводческая техника Кирилла и Мефодия. – М. : Издательство московского университета, 1971. – 255 с.
5. *Дяченко И.* Византийская музыка. Адаптация к русскому клиросу // Весник УПЦ / Пресс-служба Украинской Православной Церкви [Електронне видання]. Доступ на сайті: index.php.htm
6. Лінгвістичне програмування поведінки людини. Ч. 1. – К. : Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т філології, 2010. – 100 с.
7. Новый библейский словарь : в 2 ч. – Ч. 2. Библейские реалии : пер. с англ. – СПб. : Мирт, 2001. – 1014 с. , ил. – (Энцикл. христианства).
8. Синергия. Проблемы аскетики и мистики Православия. – М. : Издательство Ди-Дик, 1995. – 368 с.
9. *Слезин В. Б.* Изменение функционального состояния мозга при христианской молитве / Слезин В. Б., Музалевская Н. И., Урицкий В. М., Рыбина И. Я. // Парапсихология и психофизика. – 2000. – № 1. – С. 132-136.
10. *Смирнов И.* Психотехнологии. Компьютерный психосемантический анализ и психокоррекция на неосознаваемом уровне / Смирнов И., Безносок Е., Журавлев А. – М. : Издательская группа “Прогресс” - “Культура”, 1995. – 416 с.

А н н о т а ц и я

В статье анализируются особенности использования суггестии в рамках религиозного дискурса. Рассматриваются как вербальная суггестия в сакральных текстах, так и другие механизмы целевого использования текстового материала в манипулятивных воздействиях.

Ключевые слова: *сакральный текст, вербальная суггестия, семантический резонанс, механизмы воздействия, измененные состояния сознания*

A n n o t a t i o n

The peculiarities of the realization of the verbal suggestive influence in the religious discourse are analyzed in this article. Both the verbal suggestive of sacral texts and the mechanisms of the special using of text material with aim at manipulation are explored.

Keywords: *sacral texts, verbal suggestive, mechanisms of the special using with aim, Altered States of Conscious.*